

O URBANČIČEVI JEZIKOSLOVNI KULTURI

Pred časom (1972 in 1973) je Boris Urbančič objavil knjižico O jezikovni kulturi (Cankarjeva založba, 168 oz. 180 str.), ki ni doživela predmetne kritike, temveč le nekaj splošno in povzdigovalno naravnanih prikazov. Knjižica sama po sebi ne bi zaslužila podrobnejše pozornosti strokovnjaka (in človek bi o njej sploh ne pisal), če nekateri avtorjevi nazori ne bi bili začeli — po nenavadnih poteh, ki jih njihov oče zna hoditi — motiti normalnega slovenističnega ustvarjanja (npr. za novi slovenski pravopis) in ne bi mešali pogledov ljudem, ki po domnevni logiki svojega položaja mislijo, da morajo odločati o stvareh, o katerih edino ustrezno lahko odločajo tisti, ki na teh področjih zares delajo, zlasti še raziskovalno, ne pa predvsem delujejo in s tem delovanjem odtušujejo rezultate resnega in trdega tistim, ki jih pričakujejo. Tudi drugačna negativna učinkovanja tega dela žal niso izključena.

Urbančičeva knjižica ima v 1. izdaji 16, v drugi pa 17 poglavij (v 2. izdaji je novo poglavje Kriteriji pravilnosti), pred tem pa obakrat še Uvod in na koncu Stvarno kazalo.

Avtor najprej spregovori o jeziku na splošno, nato o presojanju jezika s funkcijskega stališča, sledi obravnavo nekaterih lastnosti knjižnega jezika (ustaljenost in enotnost; normiranost in splošna raba glede na vlogo jezikoslovca), v 5. do 6. poglavju se obravnavajo merila presoje jezikovnih pojavov (domačijsko-nacionalni vidik, purizem), nato je na vrsti poglavje z metaforičnim naslovom Življenjski ritem v jeziku (tu se dejansko obravnavajo pojavi diahronije knjižnega jezika), z 8. poglavjem se nadaljuje razpravljanje o merilih za presojanje jezikovnih pojavov (pod naslovom Ljudsko in tuje se obravnavajo problemi prevzetih besed), v 9. pogl. je govor o vplivanju enega jezika na drugega, v 10. se nadaljuje 8. poglavje, v 11. in 12. s posebnim ozirom na srbohrvaške sposojenke, s 13. poglavjem je spet na vrsti problematika meril za presojo jezikovnih pojavov, tokrat najprej glede na pravilnost (zablode so obravnavane pod naslovi Historična pravilnost, Brezizjemnost, Logicizem), nato v 14. poglavju glede na primernost, v 15. poglavju se kritično obravnava modnost v jeziku (poseben podnaslov Predpretekli čas), za konec pa je v 16. poglavju govor o *bravcu* kot pravopisnem in pravorečnem problemu. Knjiga se končuje s poglavjem Zakaj je slovenščina težka: po avtorjevi misli zaradi odsotnosti znanstvene teorije knjižnega jezika, zaradi slavistov in lektorjev ter piscev, zaradi negativnosti družbe glede pobud za reševanje vprašanj jezikovne kulture.

Strokovnjak takoj vidi, da je ta tematično ne preveč usklajena knjižica nastala iz po večini že objavljenih avtorjevih sestavkov tako, da jih avtor nekako toniral na izbrani naslov, marsikaj je v ta namen povzel tudi iz del mlajših jezikoslovcev, ki jih je pošiljal za krajši ali daljši čas študirat na Češko, nekaj pa je v knjižici tudi njegovega novega. Na zvezo s svojimi že prej objavljenimi deli opozarja avtor v poglavju o *bravcu*.

Kakšno je Urbančičevo jezikoslovno obzorje?

Na univerzi v Ljubljani se je v času pred vojno lahko seznanil le z zgodovinskim jezikoslovjem in dialektologijo, kakor so ju gojili njegovi učitelji. Že pred vojno je bil v času razcveta praške strukturalistične jezikoslovne šole v Pragi, ne da bi se bila ta jezikoslovna pomlad pri njem kakorkoli odrazila

bodisi že tedaj bodisi dolga leta po vojni (ko pa je bilo strukturalno jezikoslovje nekaj časa tako in tako na vzvodu v nemilosti). Kot tvoren jezikoslovni začetnik se je Urbančič pojavil v 60. letih, ko je začel pristavljati svoj glas k raznim drobnim obravnavam (npr. k deljenju, k oblikam za 3. os. mn. (*bojo* — *bodo*), h kategoriji živosti), nato pa ob pisavi *bralec* — *bravec*, kjer se je že pred njim inovaciji SP 1962 odločno uprl S. Kotnik in pravopisec v nekaj nastopih odpihnil papirnate argumente za upravičenost uvedbe pisave *bravec*; na to je Urbančič z ne samo jezikoslovno akcijo dosegel širšo družbeno uveljavitev rezone v tej zadevi. V tem času šele je odkril češko antipuristično in funkcijsko teorijo knjižnega jezika iz 30. let in jo nato skoraj mehanično uporabljal za presojo slovenskih bistveno drugačnih jezikovnih razmer (prim. zlasti pisanje v Delu), seveda skoraj izključno v boju z jezikoslovno nekvalificiranimi ljubitelji lepe slovenščine. Temeljnih razprav o kateri izmed ravnin slovenske jezikovne strukture Urbančič nima, slovensko knjižnojehozoslovno izročilo preslabo — kolikor sploh — pozna ali pa ga ne upošteva in tako svojo »jezikoslovno« filozofijo zida iz tujine ven v nekem umetnem mediju, ki je v veliki meri le plod njegovega miselnega načina in bolj malo v zvezi z realnostjo slovenskega jezika in jezikoslovja kot vede.

Te in take besede je treba seveda utemeljiti s podrobnejšim razborom njegovih stališč. To bomo skušali storiti tako, da bomo obravnavo strnili okrog nekaj tem, ki so v središču njegovega pisanja. Take teme so: zvrstnost slovenskega jezika, pravopis, pravorečje, kultura jezika, jezikoslovje.

1. Glede zvrstnosti slovenskega jezika je Urbančičeva zasluga, da je po vojni prvi pri nas posnel češko delitev funkcijskih stilov (JP I, 1965), v naši domači terminologiji funkcijskih zvrsti. Za sam pojem funkcijskih zvrsti se slovensko jezikoslovje seveda nima zahvaliti češkemu, ker je močno prisoten že v Breznikovih razpravah o jeziku naših časnikarjev in pripovednikov, kmalu po Urbančiču pa je z naslonitvijo na češko teorijo in ob upoštevanju domačega slovenskega izročila te vrste jezika obširneje obdelal pisec te kritike (prim. Slovenski knjižni jezik). Konkretne analize katere izmed teh zvrsti Urbančič ni podal, imamo pa jih od drugih vsaj deloma že podrobneje obdelane (Toporišič, F. Novak, J. Dular, T. Korošec).

Od socialnih zvrsti Urbančič obravnava le knjižno (po naše zborni), šele po izidu svoje knjižice pa skuša nasproti precej izvirni slovenski teoriji mehanično uveljaviti češko Jedličkovo s tem, da namesto pogovornega jezika rabi izraz govorica.

2. In kaj ima Urbančič povedati k slovenskemu pravopisu. Na njegovo pobudo je po češkem zgledu kot variantno uvedeno deljenje tipa *tis-to* (nasproti prejšnjemu edinemu *ti-sto*), *bravca* — *bralca* smo že omenili, vendar tu v bistvu ne gre za pravopisno vprašanje, ampak za vprašanje o glasovni (in šele potem pisni) predstavitvi morfema za vršilca glagolskega dejanja. Urbančič SP 1950 glede pisave teh besed želi spremeniti toliko, da bi bila odpravljena pisava *volivec* (deloma iz ljubezni do sistema, deloma zaradi proti-*v*-jevstva).

Za Urbančičeve nazore o pravopisu na sploh je značilno naslednje mesto iz njegove knjige (1973, str. 144): »Pravopisna norma torej ne eksistira v jeziku samem kot slovnična norma, ampak se ustvarja po strokovno utemeljenem »dogovoru«, ki pa ga mora javnost »potrditi« s tem, da se po njem ravna.«

K temu je treba pripomniti, da taka splošna sodba velja za ene jezike bolj, za druge manj ali komaj. Po našem mnenju ima jezik tudi pravopisno normo, ki jo pojmuje tako, da imajo določena normativna dejstva glasovja svoj bolj ali manj približan črkovni ustreznik. Norma naše pisave npr. je, da se konzonantizem morfema obravnava skoraj docela v razmerju fonem : črka, kjer pa tega ni, obstajajo spet morfemsko utemeljena odstopanja (prim. *mož* — *moški*, *lezem* — *lesti* ipd.), le glede zapisovanja glasu *u* je nekaj primerov zgodovinske utemeljenosti (pišemo, kot so izgovarjali v Trubarjevem času, npr. *volk*). V tem je prava jezikovna utemeljenost naše pisave, omahovanje vanjo vnaša le na pretiranem purizmu temelječe načelo (ki ga odobrava tudi Urbančič pač po logiki, da je tuje boljše od domačega), tj. da naj se prevzete besede (ali sploh ali za krajši čas) obravnavajo po normi jezika, iz katerega izhajajo (prim. *jazz*, *business* nam. *džez*, *biznis*). Pripomniti je še treba, da imajo pravopisno normo (in kodifikacijo) tudi jeziki, kot je angleščina, kjer pa se komaj piše »po strokovno utemeljenem 'dogovoru'«, ampak po tradiciji, ki je strokovno velikokrat neutemeljena in dela angleški jezik pravopisno izrazito težak in nedemokratičen (kar ima seveda za določene ljudi očitne prednosti).

3. Urbančičevo pravorečje se giblje v pojmovanju izgovarjanja črk in se pri tem poteguje za odpravo kodifikacije v naslednjih primerih: pri polglasniku, ozkem in širokem *e* in *o*, v mestu naglasa, v tonematiki, v alomorfski alternaciji fonemov *v* in *l* (z izjemo deležnika na *-l*). Zaradi Urbančičeve zavite formulacije je ta mesta najboljše dobesedno navesti:

Ozka in široka *e* in *o*: »Tako je v slovenščini na primer nemogoče doseči enotno knjižno izreko *e*-jev in *o*-jev, ki se v narečjih različno izgovarjajo. Preprostejša pravila, kdaj se v posameznih besedah in oblikah izgovarja ozek samoglasnik in kdaj širok, ni, grafična sredstva, ki bi navajala na enotnost, pa razen izjemoma ne dajejo za to nikake opore. Podobno je s polglasnikom /.../« (Str. 145.)

Polglasnik: »Polglasnik/, ki si grafični znak deli z *e*-jem, kar povzroča velike težave knjižni izreki na tistem delu slovenskega ozemlja, kjer poznajo samo ejevski glas. Ta primer pa kaže, da vpliva črke na izreko ne smemo podcenjevati in da ga je treba jemati kot dejstvo, ki se včasih — in to ni nič hudega — protivi historični gramatiki. Namesto polglasnika namreč vse bolj prodira v knjižno izreko *e*, kar ima deloma svoj vzrok v pomanjkljivosti našega črkopisa.«

Tip *bralec*: »Možna je obojna izreka, odvisno od navade posameznika; na splošno se v starih besedah izgovarja *v*, v novih besedah in besednih družinah, ki se naslanjajo na samostalnike na *-lo* ali na druge končnice z *l*-om, pa se največkrat govori *l*« (Str. 166.). Glede tega, kako naj bi se na splošno rešil izgovor nepredsamoglasniškega *l*, se Urbančič, kot po navadi, ne izreka jasno. Zdi se, da dopušča (razen za obliko deležnika na *-l*: »Medtem ko bi izreko *l*-a v participijih tipa *bral* danes vsi obsodili kot elkanje,« str. 159) uporabo navedenega pravila za obrazilo *-lc*.

Naglas: »Nadalje je nemogoče doseči enotno naglaševanje, enotno intonacijo samoglasnikov, enotno melodijo govora itd., za katere nimamo grafičnih znakov ali pa jih ne uporabljamo. /.../ Vendar neenotnost v knjižni izreki ni tolikšna, da bi na splošno oteževala sporazumevanje med Slovenci.« (Str. 146.)

Ko bi Urbančič vedel še za razlike v izgovoru preostalih samoglasnikov in soglasnikov, bi gotovo tudi za te ugotovil, da ne otežujejo sporazumevanja.

Citati docela jasno kažejo, da Urbančič nima nobene predstave o glasovni in naglasni normi slovenskega knjižnega jezika (kolikor jo obvlada, jo instinktivno na podlagi prednosti, da živi v Ljubljani). Namesto glasovne in naglasne norme knjižnega jezika zanj obstajajo le norme posameznih (verjetno) narečij ali pa posameznikov, enotna izreka slovenskega knjižnega jezika pa je zanj nedosegljiva in je menda tudi kar ni, saj raba ustvarja normo itd., kot dobro vemo.

S teh stališč se zdi nesmiselno Slovencem predpisovati v knjižnem jeziku izgovor polglasnika (in ga pač tudi omejevati, kjer gre preko okvira knjižne norme), in isto velja za izgovor *e*-jev in *o*-jev ..., vse do naglasa, tonemskosti in celotne stavčne fonetike (ki jo on menda poenostavlja na melodijo). To praktično pomeni, da se slovenski knjižni jezik govori le more regionis, tj. tako, kakor ga kdo more in zna. Strokovnjaku si ni težko predstavljati, kaj bi ob takem pokrajinskem partikularizmu oz. razsredinjenosti bile ruščina, angleščina, francoščina, italijanščina itd. Povsod tod se namreč na različnih krajih govori različno, norma pa se ustvarja — nič drugače kot pri nas — na podlagi tako ali drugače prestižnega jezika središč (Moskve, Londona, Pariza, Firenc (Rima)). In naše naravno središče je v tem smislu Ljubljana s širšo urbanizirano okolico: tu nastaja norma, ki se ji, zlasti ko je kodificirana v jezikovnih priročnikih, v večji ali manjši meri približujejo govorci z vseh drugih slovenskih področij v vsem tistem, kar bi bil Urbančič zaradi naše (zares pomanjkljive) pisave pripravljen imeti nekodificirano (po načelu: česar ni v češčini, tudi v slovenščini ni treba, da bi bilo). Vzemite slovenskemu knjižnemu jeziku to osrednje področje, pa bo naša javna beseda kot slepec brez vodiča in smeri na cesti. To praktično pomeni, porušiti vse naše 200-letno prizadevanje za kultivirano govorno besedo. Kdo, ki ve, kaj to pomeni, bi si še upal predlagati kaj takega?

Iz citiranega po vrsti sledijo naslednje pripombe:

Izgovor *l* — *y* za pisani *l*: Urbančič je nenatančen že glede izgovora deležnika tipa *bral*: z *y* za moško obliko ednine se namreč ne izgovarja le ta tvorni opisni deležnik, temveč tudi deležnik stanja (*usahel*, *uspel*). Normiran je tudi izgovor vseh pridevnikov z morfemom *-al-* (*topel*), prav tako izgovor samostalnikov in pridevnikov tipa *stol*, *gol* — *spol*, *čil*, tudi količinski izraz *pol* ima na koncu *y*, v predložni zvezi *ob pol* pa *l*; neustrezno je tudi Urbančičevo določilo o izgovoru morfema *-lc-* (kakor je tudi v pravorečni normi *voyk* — *polk*). Pri *-lc-* jezikovna norma res ni dosegla idealne rešitve, mislim pa, da ji kodifikator mora k njej pomagati, in to niti ne z zapletenim pravilom. Kdo naj ve, katera takih besed je stara, katera nova (da bi bilo potem mogoče v prvi brati *yc* v drugi *lc*)? Rešitev je tu v priporočilu, da se vse besede s pisnim *lc* (za vršilca dejanja, torej tudi *-lka* za žensko, *-lstvo* za skupno, *-lski* za pridevnik) lahko izgovarjajo z *y*, pri tistih besedah, kjer se govori tudi *l*, pa naj bi bila dovoljena tudi dubleta. V prav redkih primerih pa naj bi se *l* izgovarjal kot *l*, le pri redkih izjemah po izgovoru nekaterih tudi *y* (*gasilca*).

Ozka in široka *e* in *o* ter polglasnik: Tudi tu je treba upoštevati normo v izgovoru knjižnega jezika na osrednjem slovenskem jezikovnem področju, ne pa namesto nje ponujati načelo, govori kakor moreš in znaš. Pravila o razvrstitvi teh sredinskih glasov res niso popolnoma enostavna (prim. Slovensko slovnico 1976, 45—48, J. Toporišiča), toda gotovo niso nič bolj zapletena od pravil češkega pravopisa za pisavo *i* — *y* (PČP 1966, str. 15—22), ali dolgih samoglasnikov

(str. 35—50), ali predpon *s — z* (str. 26—33). In vendar Čehi to zahtevajo tudi v pisavi, ne le v izgovoru.

Naglas, intonacija, melodija itd.: Urbančičeva za strokovnjaka nejasna formulacija meri menda na mesto naglasa, vrsto naglasa (jakostni in tonemski) ter na stavčno intonacijo (kaj se skriva pod njegovim »itd.«, pa je docela nejasno: ali ostale prvine stavčne fonetike ali preostale glasovne značilnosti knjižne norme?).

Tudi glede tega velja, kar smo povedali o predhodnem: norma obstaja, resda deloma variantna, tako glede mesta naglasa kot glede njegove vrste, še bolj pa glede značilnosti stavčne intonacije. Naše prizadevanje mora iti za tem, da se ji v govoru vsi približujemo kot idealu; dokler jo imamo, je naše prizadevanje osredinjeno, če jo bomo negirali s tem, da jo bomo proglašali za nedosegljivo, bo naše prizadevanje, kolikor ga sploh bo, izrazito razsredinjeno in tega v taki razsežnosti vendar ni v drugih znanih knjižnih jezikih. Preprosto se to reče: odrecimo se vsaki osredinjujoči normi, razpršimo se spet, kakor smo bili v 19. stoletju.

Enotnost izreke knjižnega jezika na splošno ni jamstvo le za splošno neoteženo sporazumevanje, neenotnost pa — v Urbančičevi formulaciji — ni manj ustrezna le, ko bi bila tolikšna, da bi na splošno oteževala sporazumevanje med Slovenci, temveč že zaradi svojih stilnih učinkov: saj vendar ni mogoče brez motenj sprejemati knjižnih govorjenih besedil različnega narečnega izvora.

4. **Oblikoslovni problemi** so v Urbančičevem delu obravnavani za ponazorilo posameznih meril pravilnosti, konkretno končnica *-o* v rod. mn. samostalnikov 1. moške sklanjatve, končnice *-sta*, *-ste*, *-jo* pri atematskih glagolih, končnica *-ima* v daj./or. dvojine 2. ž. sklanjatve, končnica *-a* v besedi *prsa*, premena glasovja pri sklanjativu besede *otrok* in pri korenih tipa *živ-(eti)*, *žel-(eti)* ter tipa *ob enih*. Od tisočev primerov, ki jih mora upoštevati slovnicar, torej prav neznatno število. V obliki razprav je Urbančič že pred tem obravnaval končnico *-ima* (JiS 1965, 98—100), glagolske končnice pa (mimogrede že v JiS 1959/60, str. 244—246), *-jo* posebej v JiS 1960/61, str. 30—31. Na podlagi njegovega razpravljanja je bila v SKJ I in SSKJ I sprejeta v knjižni predpis končnica *-ima* (vendar le kot dubleta končnici *-ma*), pisanje o *-jo* in *-sta*, *-ste* pa uzevešča razliko med pogovornostjo (in narečnostjo) ter zbornostjo. Urbančič se tudi upravičeno poteguje za kodifikacijo končnice *-a* v besedi *prsa* v specialnem pomenu (*telečja*), čeprav seveda raba omahuje tudi v prvotnem pomenu. Kazalo bi tudi sprostiti glasovje pri besedi *otroci*, rod. končnico *konjev* je že sprejel SSKJ. V drugem pri Urbančiču ni nič novega, le da bi sem ter tja lahko citiral kakšno mesto, kjer so te stvari že bile obravnavane.

V oblikoslovju se torej Urbančič loteva redkih drobnih stvari, vendar s srečno roko, gotovo pretirano pa je njegovo absolutno zavračanje predpreteklika (str. 132 in sl.).

5. **Besedotvorje**: Obravnavane so premene v zvezi s priponskim obrazilom *-ski* (str. 23), pripone *-ek* (str. 23—34), *-men* (*pismen*, str. 25), *-er* pri števnih besedah (str. 25), *-ič* (str. 43) in seveda *-lec* ter še več z *l* (str. 222), koren *-stoj-* v besedah kot *obstojati* (str. 109), osnove tipa *življenje*, *trpljenje* (str. 106). Tu ima Urbančič manj srečno roko kot v oblikoslovju, kjer se lahko opira kar na svoje obvladanje ljubljanske mestne govorice kot normativne. Z

Urbančičem se je mogoče strinjati le glede tega, da je pridevnike na *-ski* iz imen krajev pravilno izvajati po splošnih zakonih knjižne tvorbe (npr. *dutoveljski* namesto *dutovski*), pa še tu bi one druge oblike kazalo dovoljevati za krajevno, če ne celo za ozko pokrajinsko rabo. Gotovo pa Urbančič nima prav, ko sicer sprejema preklasifikacijo češke pripone *-ček* v slovensko *-čak* (z neobstoječim polglasnikom), ni pa pripravljen neobstočnosti priznati srbohrvaškemu nenaglašeni *a* v lastnih imenih (prim. *Špiljak*), čeprav so imena z neobstoječim *a* tudi v slovenščini (*Jakac, Jakca*). Po razmerju *Jakac — Jakca* ali *Pavao — Pavla* se brez težav uravnava tudi *Špiljak — Špiljka*. Nedinamično je tudi gledanje na obliki *usten* in *pisen*: če gledamo na take oblike tvorbeno, so naravnješe (tako kot *dutoveljski*) od *pismen* in *ustmen*, torej ni treba potegovanja za posebnosti. Isto velja tudi za *peterčke* ipd. (tudi sam sem se bil pred tem že navadil na *petorčke*), toda ker so *peterčki* sistemski, menda nikomur več ne povzročajo (jezikovnih) težav. Tudi se ne zdi smiselno zbornu vendarle že utrjeno rabo *obstajati* *obstajam* spet spodrivati z *obstojeti* (ki je gotovo tudi kroatizem, prim. *postojati*); *obstojam* je analogno po *stati — stojim* in dovršniku *obstati — obstojim*. Za opravičilo se tu lahko uporabi merilo večje ustaljenosti. Narobe pa bi res bilo, ko bi v vseh primerih z etimološkim *o* zahtevali premeno za *a* (prim. *ogroziti — ogrožati* proti leksikaliziranemu *zgražati*); tu je merilo stanje v slovenskem jeziku. Pri tipih *življenje* in *zaželjen* bi bilo prav, koga citirati.

Morda kaže pripomniti še kaj k Urbančičevemu besedotvornemu izrazju (in teoriji): prav nesodoben je njegov izraz *končnica* za priponsko obrazilo (npr. str. 43 *-ič*); ali ne pozna definicij posameznih vrst morfemov (po Toporišču je končnica morfem za spol, sklon, število, osebo), toda tudi če je Urbančiču končnica priponsko obrazilo, ga besedi kot *zatič*, *polič* *gotovo* nimata (prim. *zatič-ati* *zatič*, *polič* pa je nemotivirano, enako danes tudi *božič*).

6. Sorazmerno veliko Urbančič piše o tem, kar sem svoj čas imenoval *izbira besedja*, oz. o normativnem ter stilnem kvalificiranju besed. Pri tem načeloma ne ve za nobena pozitivna prizadevanja pri Slovencih v dobi, ki jo pri sebi morda ima za predurbančičevsko. In vendar bi mu, če noben drugo, iz poveljne dobe moralo biti znano ime vsaj Boža Voduška, mimo katerega noben objektivni zgodovinar naših prizadevanj za jezikovno kulturo v leksiki nikoli ne bo mogel. In našel bi se še ta in oni, ki je že pred letom 1972 zastopal glede tega ustrezna stališča, pa — če ni t. i. Urbančičev učenec — vendarle ne najde milosti v Urbančičevih očeh. Vendar se obrnimo k Urbančičevim konkretnim tezam glede tega.

Pri izbiri besed se Urbančič dosledno drži naslednjega načela: jeziku neustrezno besedo je mogoče zamenjati le v času, ko se začne pojavljati v slovenskih besedilih (str. 14), */k/* *adar* pa je */beseda* (ali jezikovno sredstvo sploh), ki ni v skladu z duhom jezika, z jezikovnim sistemom/ že v splošni rabi, kar pomeni, da ne glede na morebitne pomanjkljivosti ima in opravlja svojo funkcijo v procesu sporazumevanja, je čas za intervencijo minil. To je manjša škoda, kakor napraviti novo napako in s preganjanjem take besede grešiti proti načelu ustaljenosti ter ustvarjati v jeziku zmedo (str. 14). Dalje lahko beremo: »'Popravljanje' ustaljene slovenščine, celo za ceno jasnega izražanja, je nezdružljivo s funkcijskim vidikom jezikovne kulture. Spodbuja ga prepričanje, da je zaslužno za slovenski jezik, zato se ne čuti z ničimer omejeno. Je najpriljublje-

nejše opravilo laikov (in žal včasih tudi strokovnjakov) in poglobljena značilnost slovenskih jezikoslovnih načel« (str. 18). Ter še: »Relativna sistemska ustaljenost in enotnost, ki je bila končno dosežena, zato zasluži, da jo spoštujemo in čuvamo, tembolj, ker bi na sedanji stopnji družbenega razvoja, ki zahteva mnogo večjo občutljivost, natančnost in zanesljivost izraza kot nekoč, jezik sicer slabo opravljal svojo nalogo. Žal pa se tega premalo zavedajo ne samo razni »popravljalci« jezika, ampak včasih tudi pisci normativnih priročnikov« (str. 21).

Konkretno se to načelo pri Urbančiču uveljavlja v zagovoru besed, ki so v spodnji preglednici navedene pred pomisljajem (dodamo pa jim lahko še primere iz besedotvorja, npr. *često* — *čestokrat* 111, *pro-* in *pre-* (str. 87)):

<i>blok</i>	— (72)
<i>časopis</i>	— <i>časnik</i> (17—18)
<i>edinstven</i>	— <i>enkraten</i> (93—96)
<i>finansirati</i>	— <i>financirati</i> (79)
<i>hala</i>	— <i>dvorana</i> (15, 70—71, 72)
<i>izpit</i>	— <i>izkušnja</i> (51, 94—95)
<i>izven</i>	— <i>zunaj</i> (26, 85)
<i>kadajkoli</i>	— (<i>kadarkoli</i>) (110—111)
<i>književnik</i>	— <i>pisatelj</i> (15—16, 96)
<i>kolodvor</i>	— <i>postaja</i> (13—14)
<i>koristnik</i>	— <i>uporabnik</i> (str. 82)
<i>poleg, razen</i>	— <i>mimo</i> (130—131)
<i>moči</i>	— <i>moč</i> (129—130, 131)
<i>pojavo</i>	— <i>prikazen</i> (51)
<i>posledica</i>	— <i>nasledek, nasledba, nastopek, posledek</i> (95)
<i>prekiniti</i>	— <i>pretrgati</i> (25, 86)
<i>prepričan biti o kaj</i>	— ... o čem (53)
<i>razgovor</i>	— <i>pogovor</i> (88—89)
<i>razlika, razlikovati</i>	— <i>razloček, razločevati</i> (89—90, 96)
<i>revija</i>	— <i>časopis</i> (17—18)
<i>sav(j)etnik, svetnik</i>	— <i>svetovalec</i> (84)
<i>slika</i>	— <i>podoba</i> (93—96)
<i>stil</i>	— <i>slog</i> (72, 123)
<i>svoboda</i>	— <i>prostost</i> (51)
<i>tajen</i>	— <i>skriven</i> (95)
<i>tajnost</i>	— <i>skrivnost</i> (95)
<i>tranzistor</i>	— <i>transistor</i> (95)
<i>ubistvo, uboj</i>	— <i>umor</i> (84)
<i>ustmen</i>	— <i>usten</i> (105)
<i>kozmonavtski</i>	— <i>vesoljski</i> (61)
<i>kozmonavt, astronom</i>	— <i>vesoljec</i> (61)
<i>zaključek</i>	— <i>sklep</i> (90—92, 96)
<i>zaključiti</i>	— <i>skleniti</i> (90—92, 96)
<i>zemlja</i>	— <i>dežela, država</i> (84)
<i>zakon</i>	— <i>postava</i> (51)
<i>zatajiti</i>	— <i>odpovedati</i> (82)

Gradivo je različne vrednosti: eno skupino tvorijo — lahko jih tako imenujemo — Breznikove dvojnice: *časopis* — *časnik*, *izpit* — *skušnja*, *pojav* — *prikazen*, *posledica* — *nasledek*, *razlika* — *razloček*, *razlikovati* — *razločevati*, *slika* — *podoba*, *svoboda* — *prostost*, *tajen* — *skriven*, *zakon* — *postava*. Tu ima Urbančič večinoma prav: izraz neslovenskega izvora (prvi) je knjižen, splošen, sodoben — prvotno slovenski pa sicer tudi knjižen, vendar večinoma pomensko omejen in dostikrat ne več sodoben. Delna izjema je beseda *razlikovati*, kjer se brez nadaljnjega da rabiti prvotna slovenska *ločiti* ali *razločevati* (npr. *ločiti črnega od belega*). Tem breznikovskim slovansko-slovenskim dvojnicam Urbančič dodaja nove: *edinstven* — *enkraten*, *izven* — *zunaj*, *kdaikoli* — *kadarkoli*, *književnik* — *pisatelj*, *kolodvor* — *postaja*, *koristnik* — *uporabnik*, *prekiniti* — *pretrgati*, *razgovor* — *pogovor*, *zaključek* — *sklep*. Tudi tu se zavzema za izraze na levi, vendar po naše v škodo slovenskega jezika. Povedati, zakaj je tako, ni tako lahko. V bistvu gre za naslednjo temeljno dilemo: ali naj imamo za vsak pomen (ali pomenski odtenek) posebno besedo, če ne iz domačega vira, pa od drugod, ali pa je dovolj, domačim sredstvom razširjati pomen tako, da nadomestijo prevzeta. V prvem primeru se besedni zaklad preko potrebe množi, potrebna so zapletena navodila za rabo t. i. blizupomenskih oz. sopomenskih besed, v drugem primeru pa je konkretni pomen ali pomenski odtenek treba ugotoviti iz sobesedila. Stvar je zapletena še v toliko, da se s prvimi izrazi vzpostavlja most do srbohrvaščine, obenem pa odmik od navadne slovenske govorne resničnosti in odmik od naše jezikovne individualnosti. V tem smislu osebno večinoma zavračam od Urbančiča zagovarjane »bogatitve« slovenskega jezika (izjema je *zaključek* — *sklep*), ker se pač držim načela, da ne segam po tujem, ko lahko izhajam s svojim.

Zame je npr. *enkraten dogodek* lahko namreč natanko isto kot *edinstven dogodek*, če pa mislim, da bi ga kdo lahko pojmoval, kot da stoji v vrsti z *dva-kraten*, *trikraten* itd., ga lahko zamenjam s kako sopomenko, npr. *izjemen* itd. Čemu uporabljati nepotrebno in nedomačo besedo *kolodvor* nam. *postaja*, *koristnik* nam. *uporabnik*, *prekiniti* nam. *pretrgati*, *razgovor* nam. *pogovor*, *zatajiti* nam. *odpovedati* itn.! Zaradi pomenskih odtenkov to ni potrebno in ni v prid ustaljenosti in manjši zapletenosti slovenskega jezikovnega sistema.

To zagovarjanje nedomačega lahko opazamo tudi v Urbančičevem obravnavanju nekaterih dvojic tipa neslovensko — slovansko/slovensko: tu si stojijo nasproti *hala* — *dvorana*, *kozmonavt(ski)* — *vesoljec(ski)*. Tudi sam uporabljam *stil* namesto *slog* (zaradi *stilistike* ipd.), toda dejstvo je, da tudi *slog* ni slaba beseda: in enako rabim *revija* raje kot *časopis*, res pa je tudi, da z *revijo* mednarodno ne pridemo daleč in da se *časopis* vendar tudi uporablja za *revijo*. *Tivoljska dvorana* pa se mi zdi ustrenejša od *hale*, in enako *vesoljec* od *astronavta* ali *kozmonavta*, in to po logiki slovenskosti in slovanskosti našega knjižnega jezika. Pri Urbančiču pa se ves čas upiraš vtisu, da mu je pristno slovensko, kakor hitro se sooči s neslovenskim, nekam nadležno, čeprav je ta misel vendar absurdna, in človek je prav vesel tistih nekaj redkih primerov, ko se tudi Urbančič odloča za slovansko argumentacijo (npr. ko sh. *zemlja* prevajajo napačno z *dežela*, tudi ko gre za *državo*), kjer Urbančič seveda le v pogojniku pri- stavlja, da bi se tega »bilo bolje ogibati« (str. 84). Itd.

V teh stvareh je Urbančič prečesto le antipurist v tistem pretiranem pomenu, kot besedi purist on pripisuje pomen: človek, ki s svojimi zelotskimi predlogi

za izboljšavo jezika kdaj (ali pogosteje) tudi škodi; kot antipurist seveda z nasprotnim predznakom.

7. Tu je sploh čas, podrobneje spregovoril o Urbančičevem pojmovanju samobitnosti jezikov, še posebej slovenščine nasproti srbohrvaščini kot jeziku, ki je slovenščini strukturno najbližji.

Razmerje slovenščine do drugih jezikov je Urbančiču enako kot razmerje angleščine do drugih jezikov (str. 64–65). Bistvena razlika je pri tem zanemarljiva: da za vse veliko, večje ali večinsko in sredotežno (ali nesredotežno) veljajo druge zakonitosti kot za majhno, manjše, nevečinsko, sredotežno (nesredotežno). Povedano v podobi: ovco je treba varovati pred volkom, zelje pred kozo itd., obratno je taka skrb odveč; pred hudournikom se varujemo z nasipi in pregradami, pred studenčkom ne. In slovenščina je nevelik, nevečji, nevečinski jezik, in nesredotežen jezik v tem smislu, da je več svojih nosilcev izgubil kot pridobil, in bi jih (in jih bo) še več, če mu ne bi bili (ne bomo) organizirali obrambe (prim. glede tega tudi sodobno francoščino nasproti angleščini, nekdanjo nemščino nasproti francoščini, v nekem smislu tudi srbsčino nasproti turščini ipd.).

Če nam je kaj do slovenščine — in mislim, da nam je — potem se moramo zavedati, da je danes možnost vplivanja nanjo izjemna: moderni, zlasti kolikor toliko izobraženi Slovenec je večinoma vsaj dvojezičen (v veliki meri aktivno), v tako rekoč dnevnem stiku z neslovensko govorečimi, z neslovensko tiskanimi in množično razširjanimi govorjenimi besedili, tako da je vpliv drugega jezika na njegov jezikovni sistem neneh in v veliki meri koncentriran. Poleg tega je njegov nosilec — zaradi zgodovinskih dejstev, ki jih tu ne bom navajal — vse prerad pripravljen namesto svojega jezika govoriti jezik svojega drugojezičnega sogovornika. Če hočemo torej ohraniti svojo jezikovno samobitnost, se moramo teh dejstev zavedati in jih ljudem tudi uzaveščati. Ne slepimo samega sebe z mislijo, da so vsi jeziki v enakem položaju. Že če pogledamo jezike svojih sosedov od Avstrije preko Italije in Hrvaške do Madžarske, bomo videli, da pri njih o vplivu slovenščine tako rekoč ni nobenega govora. Vpliv je samo enostranski, in res ne vem, zakaj bi se morali blagrovati zaradi tega, da drugi na nas lahko tako mnogovrstno vplivajo.

Daleč od tega smo, da bi lahko sprejeli Urbančičevo misel, izraženo v naslednjih stavkih: »Slovenščina se je ne glede na puristična prizadevanja in kljub njim vse doslej razvijala in bogatila bolj ali manj skladno s svojimi potrebami. Če se je ravnotežje kdaj zamajalo, kakor se je svojčas zaradi nesmotrnega množičnega izposojanja iz slovanskih jezikov, je prišlo tudi iztreznjenje in ravnotežje je bilo spet vzpostavljeno.« (Str. 68.)

Človek se ne more ubraniti pripombi: to se je zgodilo kar tako, samo od sebe. Urbančič ne ve (ali pa noče vedeti), da je bilo nepotrebno prevzemanje z ene strani v veliki meri posledica narodnostno napačne miselne spekulacije (poleg duhovnega ubožstva in intertnosti ter odsotnosti jezikoslovnih pomagal), z druge strani pa upiranje temu prav tako posledica realne ocene potrebe in smiselnosti takega početja pri čisto konkretnih nosilcih zavesti o slovenski jezikovni (in narodni) samobitnosti. So čisto konkretni ljudje, ki so se upirali germanizaciji, ilirizaciji, panslavizaciji, srbokroatizaciji, cerkvenoslavizaciji, jugoslovenizaciji, simplifikaciji, internacionalizaciji, okcidentalizaciji itd. slovenskega knjižnega jezika. In njihova neizpodbitna zasluga je, da imajo danes ustrezna izrazila ne le naši strokovni pisci in publicisti, ampak tudi besedni

umetniki in da se naš knjižni jezik ni preveč oddaljil od vsakdanjega občevalnega jezika slovenskega človeka. Urbančič za nobenega branilca slovenske jezikovne individualnosti nima ene same pozitivne besede: če o njih ne molči (Trubar, Krelj, Bohorič, Hren, Hipolit, Pohlin, Gutsman, Vodnik, Kopitar, Levstik, Škrabec — da ne naštevam še v 20. stoletje), jih graja. Prešerna obravnava le kot antipurista, ne pa tudi kot borca proti ilirizmu, panslavizmu. Kakšna pomenostavitev Urbančičevi misli in volji nadležnih dejstev!

Če bi bili zlobni, bi bilo na podlagi Urbančičeve definicije purizma mogoče obsoditi ne le vse navedene, ampak jim moramo iz 20. stoletja pridružiti vsaj še Breznika, seveda še posebej Cankarja, Voduška, t. i. medvojne čitankarje in povojne slovničarje in pravopisce ter vse tiste, ki le-tem sledijo (konkretno se Urbančič bojuje zoper J. Gradišnika, J. Modra, H. Grüna, L. Legišo). Implicitno napada tudi avtorja teh vrst zaradi njegovega zmerne stališča do tega, kar on imenuje purizem v pomenu, ki ga je mogoče le zametovati, in kar je piscu teh vrst v glavnem prizadevanje za jezikovno samobitnost slovenščine.

8. Urbančič se glede purizma ne more dokopati do objektivnega spoznanja, da je to prizadevanje za ohranitev samobitnosti kakega jezika (ki pa pri tem — kot vsako prizadevanje — kdaj pa kdaj tudi zaide, kakor je vedel že Čop), ne pa preprosto reakcionarno početje zoper novosti v jeziku (ob hkratnem povečevanju starinskosti), ali prizadevanje za »govor od civilizacije najbolj nedotaknjenih slojev« ali za odstranjevanje tujih primesi in proti sprejemanju novih tujih elementov (str. 44). Slovenski purizem prav tako ni poganjek Metternichovega absolutizma (str. 44).

Poglejmo vendar, kakšna je realna, zgodovinsko izpričana, na dejstvih slovenca, ne pa po čisto določeni miselni poti skonstruirana zgodovina slovenskega purizma.

Saj ni tako, kot trdi Urbančič: »Nikakor ni naključje, da se v slovenščini prvič srečamo s purizmom v času Metternichovega absolutizma, to je sistema, ki se je v prvi polovici 19. stoletja z vsemi sredstvi trudil, da bi v avstrijskih deželah in tudi drugod v Evropi, kamor je segel njegov vpliv, preprečil širjenje idej francoske revolucije« (str. 44). Ali: »Če se postavimo v čas metternichovske reakcije, ko se pri nas purizem prvič pojavi, bomo našli takšne paralele: strah pred družbenimi »novotarijami« — arhaiziranje jezika; reakcija se opira na zaostalost — idealizira se neizobražena, siromašna govorica odmaknjenih predelov; zapiranje pred »tujimi« idejami, ki pretresajo Evropo — preganjanje tujk, kajti v tuji besedi se skriva nevarna tuja, to je napredna ideja.« (Str. 45.)

Slovenski purizem (pojmovan seveda neizkrivljeno) ima korenine v 16. stol. Tako beremo pri Trubarju (1557): »Pri tem prevajanju sem se trudil glede besed in sloga, da bi ga utegnil z lahkoto razumeti vsak Slovenec, bodisi Kranjec, Spodnještajec, Korošec, Krašavec, Istran, Dolenjec ali Bezjak. Zaradi tega sem ostal kar pri kmetiškem slovenskem jeziku, kakor se govori na Raščici, kjer sem se rodil. Nenavadnih in hrvatskih besed nisem hotel primešavati niti si novih izmišljati.« (Rupel, PP, str. 26.)

Krelj, 1567: »Leto ortografijo slovenskiga pisma smo mi z vestjo in z dobrim svitom zastopanih bratov tako postavili inu spomislili tudi na več našiga imena inu jezika ljudi, kir so ukuli nas, Dolence, Istrijane, Vipavce etc., kateri skoraj povsod čistšji slovenski govore kakor mi po Kranju inu koroški deželi, do polu nembški.« (Rupel, PP, str. 184.)

Ta dva moža sta torej že v 16. stol. knjižno slovenščino precej jasno razmejila: nasproti hrvaščini kot drugemu in drugačnemu slovanskemu jeziku (Trubar), v okviru slovenskega jezika samega pa imamo opozorilo na nezaželene leksikalne prvine iz nemščine (Krelj). Na germanizme (in ne samo nanje) je potem opozarjal tudi Hren (1612), o katerem piše Breznik (Literarna tradicija v »Evangelijih in listih«, DS 1917, str. 174), da je nadomestil mnogo nemških besed s pristnimi slovenskimi, na str. 225 pa: »Hren je bil prvi, ki se je postavil na strogo slovensko stališče in je načelno zavračal vse, kar je v jeziku tujega. V tem oziru se ne more meriti z njim noben protestantski pisatelj, tudi Krelj in Jurišič ne, dasi sta pisala med vsemi najčistejšo slovenščino.«

Seveda bo Urbančič rekel, da je bil Hren purist zato, ker je bil reakcionar. Ker pa je bil reakcionaren v avstrijskem duhu, je kaj čudna logika, da se bojuje proti nemškim besedam (isto velja pozneje tudi za Kopitarja). In kakšne napredne ideje se skrivajo npr. za nemčizmi, ki jih je zavrgel Hren, kritični bralec razbere lahko iz naslednjega spiska (po Brezniku, tudi velikem grešniku): *folk, kapitan, arfa, klagovati, specerie, erb, erbič, taužent, uržah, gvant, gajžlati, gasa, lon, žegnati, pergliha, arcat, glih, goišnu, štima, lušt, ferratati, esih, berič, ve* (= gorjé!), *krugla, štanga*. Risum teneatis, amici!

Za Schönleba (1672) je sicer znano, da se je izjavil protipuristično (Kopitar, Grammatik, str. 59: »samo da si Schönleben ni pomišljal od škofa Hrena izločene neslovanske besede, zaradi ljudstvu lažjega razumevanja, spet prevzeti« v svojo izdajo Evangelije in listov), toda Breznik, ki je Schönleba tudi natančno bral, pravi (n. m. str. 280–281), da »se dejanski ni prav nič oddaljil od Hrena /.../, zavrgel je le kakih pet Hrenovih besed, vse druge je sprejel, zato pa je odpravil nanovo kakih pet ali šest tujk, ki jih je še Hren sam rabil, in jih nadomestil s slovenskimi izrazi. Poleg tega je čisto v njegovem duhu odpravil vse tujke tudi v tistih odlomkih, ki jih je nanovo priredil po Dalmatinu.«

Po Urbančičevi logiki je bil napreden spet šele prireditelj Evangelijev in listov 1750, ki je — po Brezniku, n. m. — zavrgel kakih 15 slovenskih, po Hrenu uvedenih besed in jih nadomestil s tujkami — naprednost pa se je skrivala v besedah kot *folk, gajžla, gnada, jesih, ohcet, rajtati, rajtunga, šac, špegal, trošt, troštar, zašpotovati*...

Naslednji purist, ki je skoraj gotovo vplival na Kopitarja, je bil Hipolit, po besedilu v SKJ 2, 1966, str. 36: »/O/pazil je namreč, da je slovenski jezik v knjigi in v ustih pridigarjev slabši od tistega, ki ga je govorilo ljudstvo. Na vprašanje, zakaj je tako, si je odgovarjal: »Ker znajo mladi pridigarji poleg materinega jezika več drugih ali le nemškega in se le-tega, kakor je v Avstriji navada, tudi po vsej vojvodini Kranjski skoraj kot edinega nauče v ljudskih šolah, gimnazijah, posvetovalnicah, na sodiščih, pri obravnavah in pisanju. Če se tedaj nameri, da morajo govoriti slovensko, in če nimajo pri roki domače besede, jo pri tej priči izberačijo iz nemščine, ker jo znajo poleg materinščine, in pogosto delajo prav smešne iz nemščine in slovenščine mešane stavke.«

Naj pripomnim, da prav po poti udobnosti in nevednosti sedaj zaide v slovensko besedilo marsikak srbohrvaški izraz, izmed tistih, ki ima zanje Urbančič priporočilo, naj jih sploh ne registriramo (str. 81).

Tudi za Pohlina je znano, da je bil do neke mere purist. Tako Breznik za njegovo prireditev Evangelijev in listov (n. m., str. 284) pravi: »Poleg tega je tudi v jezikovnem oziru za Hrenom največ storil, ker je marsikak člen pri sa-

mostalnikov opustil, precej germanizmov iztrebil in marsikako domačo konstrukcijo uvedel.« — Purist je bil tudi Gutsman. V slovnici iz leta 1777 (str. 141) o sprejemanju tujih besed beremo: »Tem /napakam/ so posebej podvrženi tisti Korošci, ki stanujejo blizu mest in trgov in ki mejijo na Nemce. Ti torej prevzemaajo od Nemcev, s katerimi pogostejše občujejo, precej besed. Napaki torej ni vzrok revnost jezika, kakor je mogoče dokazati z več primeri; in navaja slovenske ustreznike za *heršaft*, *andaht*, *baver*, *barbierer*, *betler*.

Poznavalec zgodovine slovenskega knjižnega jezika se ob takih besedah spomni naslednjega našega purista, V. Vodnika, npr. mesta v Kuharskih bukvah (1799): »/J/est sim glédal na narbol znane med slovinci najdene beséde, de bi vsim zastopen biti mogel. /...M/i moremo krajnske slovénске beséde poiskati semtertje po deželi raztrésene, inu na to vižo skup nabrati čisto slovenšino.« In že prej v Novicah (1798): »Po celi Europi je taka navada, da sosédje od sosédov besede brez prave potrebe jemljejo: al to je ena spačena navada, inu v bukvah ne sme biti, temuč bukke se morejo v čistim jeziki pisat. Ne moremo tedaj pisat: fajn, falar, faler, fant, favd, ferš, flaša, flika...« In l. 1800 hvali Modrostne bukke: »Zdej se té bukke vsim Slovénцам perporočé, ne le, kér so polne dobrih svétih naukov, temveč tudi, kér so v lépim čistim jeziki pisane; v takim jeziki, kakor ga Krajnci po deželi govore, kodar še niso spačeni od némščine.«

In glede usmerjanja jezika (Urbančič misli, da je to v bistvu nepotrebno) Vodnik l. 1794: »/N/e bomo li nikol naš gòvor popràvili? Ako bi ta reč tako naprej šla, bomo doživeli, de se ne bôdo gorenc, dolénc inu notranji eden druga za stopíli; eden se bo ponémšval, drugi bo sam na sebi ostal, tretji bo napól lah. Kdo bi potle krajncam bukke pisal? Tedaj moremo eden drugimo pođati, kar ima slédni dobro čistiga.«

Torej Vodnik nedvomno purist (pred Kopitarjem!) in po Urbančičevi logiki — reakcionar. Kakšna pošastnost! Kot vemo iz Breznikove razprave (Japljev prevod sv. pisma (1784—1802), ČJKZ 1928, str. 91), je Vodnikova krivda še toliko večja, ker je s svojimi nazori prodril v Japljev prevod: »/Š/krinar se ni šolal ob /Japlju/, ampak ob večjem duhu, ob Vodniku. Vodnik se je prejšnje leto jezikovno izčistil in Škrinar je takoj sprejel njegov izboljšani črkopis, skladnjo in besedni zaklad.«

In na vse to pride Urbančič in začenja slovenski purizem s Kopitarjem, da ga lahko poveže z Metternichom (ki je seveda začel »vladati« šele po izidu Kopitarjeve slovnice!) in ustvarja zgodovino in razlago slovenskega purizma na sivih polah papirja, nič pa ga ne brigajo zelene poljane njegovega resničnega življenja.

9. Fetišiziranje materinščine: Že v kratkem Uvodu beremo Urbančičev stavek, da »ni malo /tistih/, ki materinščino fetišizirajo in jo povzdigujejo nad stvarnost v svet mistike« (str. 5). Izraza *fetiš* in *mistika* imata danes pri nas izrazito negativen družbenopolitičen oz. -ideološki prizvok, zato se pridevata tistemu, kar se odklanja. V redu in prav, toda s čim našo materinščino fetišizirajo in povzdigujejo v mistiko? Urbančič tega ne pove, zateka se v nedoločnost, zato je njegove očitke lahko razumeti tudi preširoko, tj. tako, da je eventualno obsojen tudi vsak tisti, ki mu je materinščina nekaj enkratno dragocenega, da ne rečem — svetega (tu je stik z Urbančičevo fetišizacijo), mističen pa je glede na prizvok te besede v našem prostoru nemogoče imenovati

v glavnem nedoločni občutek slovenskega človeka, da svojemu jeziku ostaja apriorno naklonjen kot vrednoti, ki ga učlovečuje, mu daje gledati in pojmovati svet tako kot nobeno drugo jezikovno izrazilo, da mu je slovenski jezik nekaj, kar se ne da nadomestiti z ničimer. Materinščina ni v nobenem primeru fetiš, v naši preteklosti je bilo javnega in dejavnega spoštovanja materinščine dostikrat tudi premalo, ko so vendar zelo vidni predstavniki slovenstva morali javno pozivati, naj se jezika svojega ne sramujemo, ga ne zametujemo, ne zapostavljamo; še danes niso prav nič nepotrebni pozivi za marsikatero področje, kjer Slovenec je in živi, naj svojemu maternemu jeziku ostane zvest ter dosleden uporabnik. Materinščina je vendar ohranjevalka naše etnične in narodne biti, tolažnica in branilka v dneh stiske in obupa, najzanesljivejša pot, ki res vodi k sočloveku in v svet pravega duha in lepote. Zato v zvezi z njo ne bi smeli govoriti o fetiših in mistiki, če hočemo sami sebi glede jezika dobro. Pri tem je toliko slabše, če se skrivamo v splošne in zavite formulacije (glede tega je zapisal Bertolt Brecht: »Prav splošnost, vzvišenost in večpomenskost so značilnosti neresnice«, in L. Wittgenstein pravi: »Kar se sploh da povedati, je mogoče povedati jasno«).

10. Za konec še nekaj o Urbančičevi sodbi slov. jezikoslovju: Urbančič ima izkrivljen pogled na to, kar slovensko jezikoslovje objektivno je, bodisi sedaj, bodisi je bilo v preteklosti. Tako sodbe o nekaterih spodrseljajih in zablodah jezikoslovnih ljubiteljev formulira tako, da zadevajo naše celotno jezikoslovje, spodrseljaje v kakšnem priročniku očita vsem priročnikom iste vrste (seveda implicitno), govori o splošnem zaostajanju slovenskega jezikoslovja za časom, pa prezira mnoga nadvse pozitivna in sodobna prizadevanja v njem, kolikor niso zajeta v pojav — naj ga tako imenujem — urbančičevstva (tako je treba pojmovati tudi mesto o SSKJ I). Iz tega kroga citira drobne članke in člančiče in nikomur dostopno večje razpravljanje, obširne razprave in knjige pa so obsojene na odsotnost: enostavno jih ni. Sam sicer piše: »Jezikoslovna problematika se ne more reševati z drugačnimi sredstvi kot jezikoslovnimi« (str. 13), proti svojim zoprnikom pa pogosto uporablja nejezikoslovna orožja; razen tega zožuje jezikoslovno področje v korist politike (str. 13), kakor da ne bi bila sociolingvistika ali t.i. zunanje jezikoslovje legitimni raziskovalni predmet jezikoslovja.

Kaj naj o Urbančičevi knjižici rečemo za konec? — Velika ambicija, malo, premalo spoštovanja dejanskosti. V avtorjevo opravičilo bi lahko navedli Prešernovo misel, da je tudi napačno prizadevanje boljše kot apatija nasproti vsemu domovinskemu. — Zaradi nasprotnega odziva seveda.

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta, Ljubljana